

Veteranen van Napoleon in Kanne in 1815

Nadat Napoleon gedurende ruim tien jaren een groot deel van Europa zijn wil had weten op te leggen, kreeg hij in oktober 1813 in Leipzig een zware nederlaag tegen de verzamelde legers van zijn tegenstanders te verwerken. Daarop zag hij zich in eerste instantie verplicht zijn leger binnen de grenzen van het oude Frankrijk terug te trekken. Vervolgens moest hij op 31 maart 1814 de ultieme vernedering slikken, toen geallieerde legers onder leiding van de Russische tsaar zelfs Parijs bezetten.

Deze gebeurtenissen werkten door tot in de kleinste dorpen. De invoering van de dienstplicht had er immers voor gezorgd dat in de voorgaande jaren jongemannen uit al onze dorpen en steden dienst hadden moeten nemen in het Franse leger. In de lente van 1814 werd wat van de Franse legers overbleef grotendeels ontbonden, en de mannen die de Napoleontische oorlogen overleefd hadden mochten weer naar huis. Velen zullen wellicht graag weer naar huis gegaan zijn, maar voor anderen – die jarenlang in een soms prestigieuze functie in het Franse leger Europa doorkruist hadden en van de ene overwinning naar de andere geleid waren – was het een harde dobber om in hun thuisdorp een nieuw leven te moeten beginnen.

Bestuurlijke veranderingen

Ondertussen was op 11 april 1814 werd het Verdrag van Fontainebleau ondertekend. Daarin zag de Franse keizer af van de Franse troon en werd vastgelegd dat hij zich zou terugtrekken op het eiland Elba.

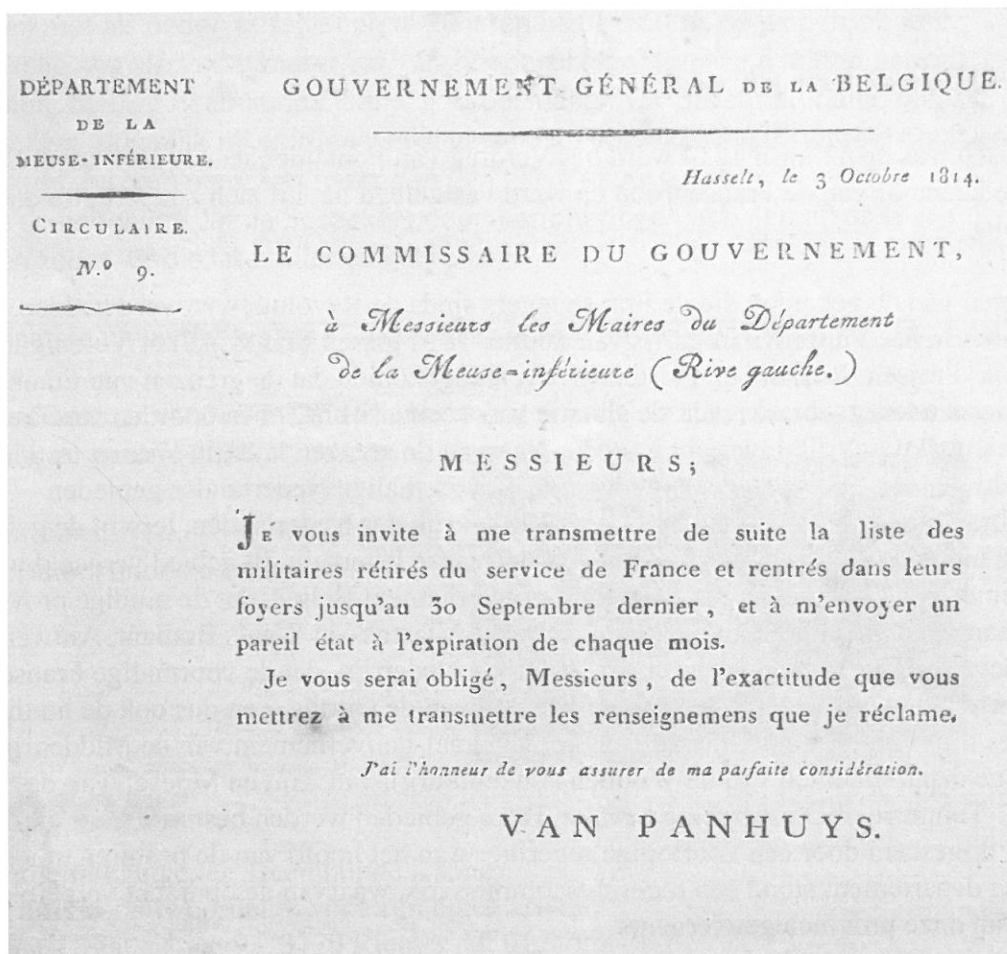
Ten aanzien van de gebieden die de Franse legers sinds de Revolutie veroverd hadden, werd een maand later, in het Verdrag van Parijs van 30 mei 1814 tussen Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Pruisen, Rusland en Oostenrijk overeengekomen dat de grenzen van Frankrijk zouden worden teruggebracht naar de situatie van 1 januari 1792. Ten noorden van Frankrijk zou een nieuw koninkrijk ingericht worden, waarvan de grenzen later, in Wenen, zouden vastgesteld worden. In eerste instantie werden de voormalige Nederlandse gebieden samengebracht in een nieuw koninkrijk, het Koninkrijk der Nederlanden, terwijl de gebieden die nu België uitmaken, sinds de verdrijving van de Franse legers uit dit gebied verdeeld waren over drie generaal-gouvernementen: het generaal-gouvernement België, dat de huidige provincies West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Henegouwen, Vlaams- en Waals Brabant, Antwerpen en Namen bevatte, het generaal-gouvernement van de Nederrijn, dat de voormalige Franse departementen van de Nedermaas, van de Roer en van de Ourthe – en dus ook de huidige provincies Limburg en Luik – bevatte, en het generaal-gouvernement van de Middenrijn, dat de voormalige departementen van de Wouden (Luxemburg), van Rijn en Moesel, van de Saar en van Mont-Tonnerre of Donnersberg bevatte. Deze gebieden werden bestuurd door gouverneurs-generaal, bijgestaan door een voorlopige regering. Aan het hoofd van de besturen in ieder voormalig departement stond een regeringscommissaris, waarvan de opdracht vergelijkbaar is met die van onze provinciegouverneurs.

Vanaf 1 augustus 1814 werd Willem van Oranje - die al koning was van de noordelijke Nederlanden – ook gouverneur-generaal van het generaal-gouvernement België, zodat hij de eenmaking in het Koninkrijk der Nederlanden kon voorbereiden. Voor onze provincie is het nog van belang te vermelden dat het generaal-gouvernement België op 20 augustus uitgebreid werd

met de gebieden van de departementen van de Ourthe en van de Nedermaas die ten westen van de Maas lagen, waaronder het huidige Belgisch Limburg.

Je kan een land maar goed besturen als je het goed kent, zo wisten Willem van Oranje en zijn regering, en één van de dingen die de regering graag wilde weten was hoeveel veteranen uit de legers van Napoleon er waren, en waar die woonden. De Franse legers waren nadat Napoleon verslagen was grotendeels ontbonden, maar voor veel soldaten betekende de reis van de plaats waar zij zich bevonden toen hun eenheid werd ontbonden naar hun woonplaats een hele opgave en een echt avontuur. De meesten deden er maanden over om weer thuis te geraken.

Het is in dat verband dat regeringscommissaris Van Panhuys, van het op de linker Maasoever gelegen deel van het departement van de Nedermaas, op 3 oktober 1814 in een omzendbrief aan de burgemeesters in zijn ambtsgebied vroeg hem maandelijks een lijst te bezorgen van de voormalige soldaten uit het Franse leger die weer in hun thuisgemeente aangekomen waren. De lijsten die hem toegestuurd werden worden nu bewaard in het Regionaal Historisch Centrum in Maastricht¹. Weinig burgemeesters dienden getrouw iedere maand een lijst in, en omdat concrete richtlijnen voor de opmaak van de lijsten ontbraken, was eenvormigheid ver te zoeken. Op die manier was het voor de medewerkers van Van Panhuys moeilijk om een systematisch overzicht van de stand van zaken op te maken.

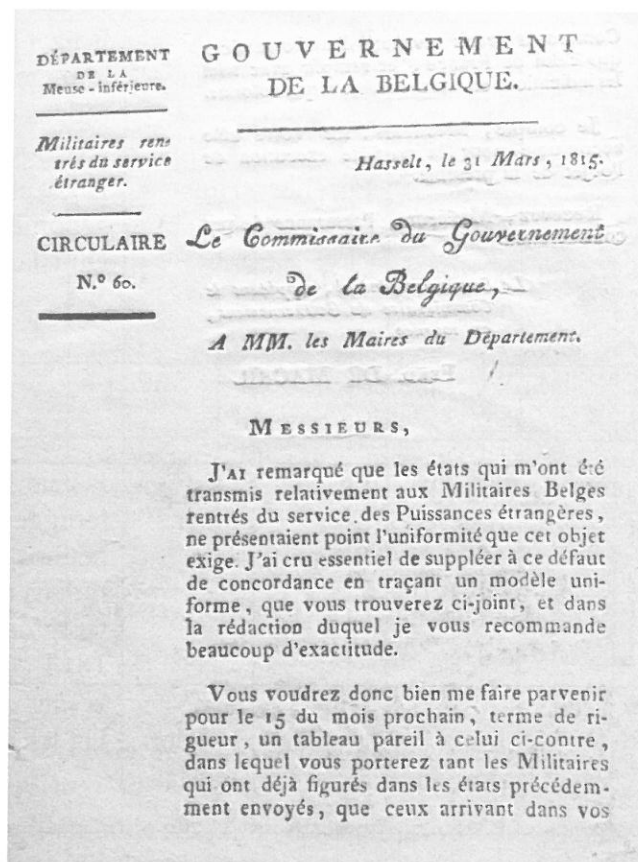

De omzendbrief van regeringscommissaris Van Panhuys, 3 oktober 1814

¹ Regionaal Historisch Centrum Limburg in Maastricht (RHCL), *Archief van het provinciaal bestuur van Limburg*, nr. 122. Met veel dank aan de heer Julien Daenen, die ons op het bestaan van deze reeksen wees.

In maart van het volgende jaar werd juiste informatie over de veteranen nog belangrijker. Napoleon had immers op 1 maart 1815 weer voet aan wal gezet in Frankrijk en wist na een zegetocht van drie weken op 20 maart Parijs te bereiken en er de touwtjes weer in handen te nemen. De bestuurders van de landen die de coalitie gevormd hadden die Napoleon een jaar eerder verslaan had, en meer nog de bestuurders van de bevrijde gebieden, waren onzeker over wat de toekomst zou brengen. Wat zouden Napoleons bedoelingen zijn? Zou hij – nu de Fransen zich blijkbaar zo gewillig weer rond hem geschaard hadden – opnieuw plannen ontwikkelen om zijn macht ook buiten Frankrijk uit te breiden? En hoe zat het met de loyaleiteit van zijn voormalige soldaten? Zouden de mannen die een jaar geleden naar huis gestuurd waren bereid zijn de wapens opnieuw op te nemen voor hun voormalige keizer? En waar zaten die veteranen eigenlijk? Hoe hadden zij zich geïntegreerd in hun oude woonplaats?

Het was om een antwoord te krijgen op die vragen dat Van Panhuys op 31 maart 1815 zijn secretaris-generaal Ferdinand de Macar een tweede omzendbrief naar de burgemeesters liet sturen, waarin hij hen opdroeg hem tegen 15 april een overzicht te sturen van de voormalige militairen die weer thuis waren. Deze keer moesten niet alleen de veteranen van het Franse leger, maar alle voormalige militairen *rentrés du service des puissances étrangères* in de lijst opgenomen worden. Geleerd door de ervaring, en met het oog op de eenvormigheid van de informatie die aan de regeringscommissaris bezorgd moest worden, werd deze keer een modelformulier bij de omzendbrief gevoegd. In de weken daarna togen de gemeentebesturen aan het werk, en tegen 15 april waren de formulieren uit zo goed als alle gemeenten in de lokalen van het regeringscommissariaat in Hasselt aangekomen.

De omzendbrief van secretaris-generaal Ferdinand de Macar, 31 maart 1815

Los van de bedoelingen waarmee deze lijsten van veteranen destijds werden opgesteld, bieden zij vandaag een goed overzicht van het aantal voormalige *soldaten van Napoleon* in de Limburgse dorpen en steden in de lente van 1815². Ook de lijst die door de *maire* of burgemeester van Kanne aan de regeringscommissaris bezorgd werd, bleef bewaard.

Jonge veteranen

Uit maart 1816 bleef een bevolkingsstaat van Kanne bewaard³. Zij leert ons dat Kanne toen 490 inwoners telde. Daarvan waren er 15 die burgemeester Dethier op 10 april 1815 als veteranen uit de legers van Napoleon beschouwde. Naast 12 mannen die in Kanne geboren waren, nam de burgemeester ook de in *Holland* geboren Guillaume Hermans, Wynand Steyns uit Maastricht en Gabriël Straetmans uit Eben-Emaal, die zich nadat zij het Franse leger verlaten hadden in Kanne gevestigd hadden, in zijn lijst op. Mogelijk waren er ook soldaten uit Kanne die zich na verloop van hun diensttijd elders gevestigd hadden. Zij komen op deze lijst niet voor.

naam	geboorte - datum	duur van de diensttijd	eenheid	Func-tie	huidig beroep	reden waarom hij het leger verliet	opmerkingen
Geelen, Lambert	26-09-1788	7 jaren	27ste reg. jagers te paard	jager	Jachtwachter	Gevangen genomen in Spanje, naar Engeland gevoerd en dan naar huis	
Geelen, Guillaume	19-04-1794	3 maanden	8ste reg. Kanoniers	Kanonier	Dagloner	Is naar huis teruggekeerd tijdens de terugtocht in 1814	
Hermans, Guillaume	18-03-1783	11 jaren	48ste liniereg	Fuselier	Huis-knecht	Is gevangen genomen in Duitsland	Gevangen genomen, nam dienst in het Duits legioen. Vervolgens naar Holland gestuurd en van daar met verlof
Hennus, Henri	10-10-1792	2 jaren	146ste liniereg	Fuselier	Dagloner	Is naar huis teruggekeerd uit het hospitaal, tijdens de terugtocht van 1814	
Nulens, Guillaume	15-03-1784	10 jaren	20ste reg. dragons	Dra-gonder	Café-houder in Maastricht	Is met verlof uit het leger gestuurd	Is gehuwd in Maastricht

² RHCL, *Archief van het provinciaal bestuur van Limburg*, nr. 123 en 124.

³ RHCL, *Archief van het provinciaal bestuur van Limburg*, nr. 6888.

Peters, Jacques	9-12-1789	1 jaar	146ste liniereg	fuselier	Dagloner	Is gevangen genomen in Duitsland	Gevangen genomen, dienst genomen in het 2de reg. huzaren van het Duits legioen. Op 20 juli 1814 met verlof
Pieters, Henri	7-09-1780	12 jaren	100ste liniereg	fuselier	Dagloner	Is in 1814, na het vredesverdrag, uit het Franse leger weggestuurd	
Schepers, Gerard	16-09-1794	6 weken	8ste reg. Kanonniers	Kanonnier	Landbouwer	Is naar huis teruggekeerd tijdens de terugtocht in 1814	
Schiepers, Jean	4-08-1778	2 jaren	10de reg. huzaren	huzaar	Hoeveknecht	Is uit het leger ontslagen in het jaar 9, wegens een verminkte linker voet	Is sinds lange tijd gehuwd en heeft 4 kinderen.
Steyns, Winand	11-03-1793	6 weken	8ste reg. Kanonniers	Kanonnier	Dagloner	Is naar huis teruggekeerd tijdens de terugtocht in 1814	
Straetmans, Gabriël		2 jaren	146ste liniereg	fuselier	Werkman	Is naar huis teruggekeerd tijdens de terugtocht in 1814	8 dagen dienst genomen bij de gendarmerie in Maastricht
Vrijens, Pierre	29-06-1778	11,5 jaren	10de reg. huzaren	huzaar	Bediende bij ontvanger	Met verlof uit het leger gestuurd, krijgt een pensioen	Is gehuwd en heeft 2 kinderen.
Vrijens, Damien	7-03-1787	4 jaren	4de liniereg	Grenadier	Zadelmaker	Is met verlof uit het leger gestuurd	
Vrijens, Guillaume	30-01-1789	14 maanden	7de reg. huzaren	huzaar	Dagloner	Gevangen in Duitsland en naar huis teruggekeerd	
Waldhoff, Herman	11-10-1789	2 jaren	76ste liniereg	Grenadier	Dagloner	Is met verlof uit het leger gestuurd	

De gegevens over de veteranen volgens de lijst uit april 1815

Er waren grote verschillen in de aantallen dienstjaren van de veteranen in Kanne. Twee van hen, Gerard Schepers en Winand Steyns waren amper 6 weken in dienst geweest in het 8ste regiment kanonniers. Guillaume Geelen was drie maanden bij hetzelfde regiment in dienst, toen zij er tijdens de terugtocht van de Franse legers in 1814 samen de brui aan gaven en naar huis terugkeerden. Jacques Peters had één jaar in het Franse leger gediend, en was toen in Duitsland

gevangen genomen. Daarop had hij getekend voor het Duits Legioen⁴, waaruit hij in juli 1814 naar huis gestuurd was iv. Guillaume Vrijens was 14 maanden in dienst geweest, en was naar huis gekomen nadat hij in Duitsland krijgsgevangen gemaakt was. Henri Hennis en Gabriël Straetmans waren 2 jaar in dienst geweest toen zij het tijdens de terugtocht in 1814 voor bekeken hielden, het 146ste linieregiment de rug toekeerden en naar hun geboortedorp terugkeerden. Herman Waldhoff had het leger ook na 2 jaar verlaten. In tegenstelling tot de twee vorigen was hij niet weggelopen, maar op een reglementaire manier met verlof gestuurd. Ook Jean Schiepers was 2 jaar in Franse dienst geweest. Hij was al in het jaar IX, dat liep van september 1800 tot september 1801, uit het leger ontslagen omdat hij verminkt geraakt was aan zijn linker voet. Sindsdien werkte hij als hoeveknecht in Kanne. Damien Vrijens had vier jaar in het leger achter de rug, en Lambert Geelen was 7 jaar weg geweest. Hij had deelgenomen aan de veldtocht in Spanje en was, nadat hij daar door Engelsen gevangen genomen was, een tijdlang in Engeland gevangen gehouden. Guillaume Nulens, Guillaume Hermans, Pierre Vrijens en Henri Pieters spanden de kroon: zij hadden Napoleon respectievelijk gedurende 10, 11, 11,5 en 12 jaar van het ene naar het andere slagveld gevolgd. De grootste groep veteranen in Kanne heeft 2 jaar of minder in de legers van Napoleon gediend. Aan de andere kant is er een groep van vier *geharde* veteranen, die gedurende 10 tot 12 jaren in alle hoeken van Europa gevochten hadden, én dat hadden weten te overleven. Relatief weinig overlevende veteranen dienden al voor de veldtocht naar Rusland in de Franse rangen.

Wat hun leeftijd betreft, kunnen bij de veteranen in Kanne in 1815 drie groepen onderscheiden worden. Enerzijds waren er vier mannen in de leeftijd van 20 tot 22 jaar. Drie van hen waren maar erg kort in het leger geweest. Zij waren na de nederlaag in Leipzig ingelijfd, en hadden slechts een stuk van de terugtocht richting Frankrijk meegemaakt. De mannen in de tweede groep waren 25 tot 28 jaar oud. Drie van hen hadden 1 of 2 jaren gediend, maar de 28-jarige Damien Vrijens en de 26-jarige Lambert Geelen hadden respectievelijk 4 en 7 jaren dienst achter de rug. De kans is groot dat zij de veldtocht naar Rusland meegemaakt hadden. Hetzelfde geldt voor vier van de vijf veteranen in de leeftijdsgroep van 31 tot 36 jaar. Zij hadden 10 tot 12 jaren leger achter de rug, en hadden tijdens hun volwassen leven weinig anders gekend dan het kazerneleven, de eindeloze marsen door vijandig gebied tot in de uithoeken van Europa, en de onvoorstelbaar bloederige veldslagen.

Van alle 15 veteranen wist de burgemeester welke functie zij in het leger hadden uitgeoefend, of bij welk *wapen* zij gestreden hadden. Vijf van hen hadden als gewone infanterist of fuselier in een linieregiment gevochten, terwijl twee anderen tot een meer prestigieuze grenadierseenheid hadden behoord. Guillaume Nulens maakte deel uit van het 20ste regiment dragonders, een eenheid die zich te paard verplaatste maar te voet vocht, en ook bij de infanterie gerekend werd. Lambert Geelen maakte als jager te paard deel uit van een bereden verkenningseenheid en ook de drie huzaren, Jean Schiepers, Pierre Vrijens en Guillaume Vrijens hoorden bij de cavalerie. De drie kanonniers uit Kanne hadden het maar 6 weken of drie maanden volgehouden, en het valt te betwijfelen of zij in die periode vaak de gelegenheid gehad hebben om een kanon te bedienen.

De burgemeester vermeldde ook de beroepen die de teruggekeerde militairen in hun dorp uitoefenden. Lambert Geelen kon als *garde forrestier particulier* of boswachter aan de slag.

⁴ Het *Duits Legioen* was een legereenheid waarin tsaar Alexander I vanaf 1812 mannen uit de door Frankrijk bezette landen samenbracht om Napoleon te bestrijden. Het bestond vooral uit krijgsgevangenen en in mindere mate uit overlopers uit het Franse leger. Na de verovering van Parijs in maart 1814 en de terugkeer naar Duitsland nam Pruisen de leiding van dit legioen van Rusland over. In april 1815 werd het Legioen ontbonden, en konden de militairen die wilden blijven bij het Pruisische leger aansluiten.

Guillaume Nulens was in Maastricht getrouwd en baatte daar een café uit. De twintigjarige Gerard Schepers, een van de mannen die al na zes weken terug thuis was, werkte thuis op de boerderij van zijn familie, Pierre Vrijens diende als medewerker van een plaatselijke belastingontvanger het nieuwe bewind en Damien Vrijens werkte als zadelmaker. De 32-jarige Guillaume Hermans was huisknecht geworden, de 36-jarige Jean Schiepers had als hoeveknecht ook een bepaalde bestaanszekerheid weten te verwerven. Gabriël Straetmans had enige tijd als *ouvrier* of werkman aan de kost proberen te komen. Begin april 1815 had hij het over een andere boeg gegooid en had zich aangemeld voor de gendarmerie in Maastricht. Zeven andere veteranen moesten in 1815 als dagloner door het leven. Eén van hen was Henri Pieters: hij had 13 jaren als fuselier in het Franse leger in alle hoeken van Europa de dienst uitgemaakt, en moest op zijn 34ste als dagloner in Kanne her en der op de boerderijen om werk gaan schooien. Herman Waldhoff, die ooit een fiere grenadier was, probeerde in 1815 ook als dagloner de eindjes aan mekaar te knopen. Ook Guillaume Vrijens, die gedurende 14 maanden als ruiter in dienst van Napoleon gestreden had, leefde in 1815 van dag in dag. Andere lotgenoten die in 1815 als dagloner aan de kost moesten proberen te komen waren Henri Hennis, die 2 jaren dienst achter de rug had, Jacques Peters, die gedurende 1 jaar door Europa gemarcheerd had, Guillaume Geelen en Winand Steyns. In de perioden dat het veld geploegd of ingezaaid moest worden, in de hooitijd, in de oogsttijd en gedurende een aantal weken in de winter, als het graan gedorst werd, was er wellicht wel werk te vinden voor deze mannen. Even vaak echter zal er in hun dorp niet voor ieder van hen werk te vinden geweest zijn ...

Samenvattend

In 1816 telde Kanne 490 inwoners, waarvan er in 1815 15 veteranen waren uit de legers van Napoleon. 3 % van de bevolking, of 6 % van de mannelijke bevolking, kinderen inbegrepen, had in het Franse leger gediend. De veteranen vormden in 1815 in Kanne geen overgroot, maar toch een betekenisvol deel van de bevolking. Voorts is het zo dat 5 van de 15 veteranen in Kanne in dienst gegaan waren in 1813 of in de eerste maanden van 1814, na de catastrofale veldtocht naar Rusland. Tien anderen waren langer in dienst, en hadden – op Lambert Geelen na, van wie de burgemeester aangaf dat hij toen in Engeland gevangen zat – mogelijk de veldtocht naar Rusland meegemaakt.

Hoewel de lijst die burgemeester Dethier opstelde een goed beeld geeft van het aantal, de leeftijd en het wedervaren van de veteranen tot 10 april 1815, blijven veel vragen onbeantwoord. Wat hebben deze mannen later nog van hun leven gemaakt? En hoeveel mannen uit Kanne vochten in de jaren 1795-1814 in het Franse leger, en keerden niet terug? Waar zijn zij achtergebleven? Wie zijn gesneuveld?

Rombout Nijssen

Kannenaren in dienst van Napoleon (1799-1814)

Rombout Nijssen⁵, rijksarchivaris van Hasselt, eindigde zijn artikel met een aantal vragen. In dat artikel presenteert hij een lijst van 15 jonge mannen uit Kanne, die in 1815 door de burgemeester veteraan van Napoleon genoemd worden. Er zijn echter meer dan 15 jonge mannen in Kanne, die te maken kregen met de conscriptie⁶. In de conscriptielijsten van het jaar

⁵ Van Rombout Nijssen verscheen ook: Veteranen van Napoleon in Binderveld, Kozen, Nieuwerkerken en Wijer, 1815, Heemkunde Limburg, jg 2016, nr. 3, p. 35-42. Julien Daenen zal in een ander artikel (in GOGRI 2017) ook aandacht besteden aan de lijst van Kannerse veteranen

⁶ Conscriptie is het oproepen van de jonge mannen voor hun legerdienst (het Franse leger!)